

10. Рецкер Я. Теория перевода и переводческая практика / Я. Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – 244 с.
11. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням / М. Стріха. – К. : Факт, 2006. – 344 с.
12. Ткаченко А. Вступ до літературознавства : [підручник для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл.] / А. Ткаченко. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2003. – 448 с.
13. Ткаченко А. Мистецтво слова: вступ до літературознавства : [підручник для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл.] / А. Ткаченко. – 2-е вид., випр. і доп. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2003. – 448 с.
14. Ткаченко А. Художній світ Івана Драча / А. Ткаченко. – К. : Знання, 1992. – 48 с.
15. Федоров А. Основы общей теории перевода: лингвистические проблемы / А. Федоров. – 4-е изд., доп. и перераб. – М. : Высшая школа, 1983. – 303 с.
16. Чередниченко О. Про мову і переклад / О. Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
17. Чижевський Д. До психології читача та читання / Д. Чижевський // Бібліотечний вісник. – 1996. – № 3. – С. 35–37.
18. Drach I. Orchard Lamps / I. Drach ; ed. S. Kunitz. – New York : Sheep Meadow Press, 1978. – 71 p.

УДК 811.111'255

Загородня Л. З.

КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ ЯК ОПТИМАЛЬНА МОДЕЛЬ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ АРТИКЛЯ В ЦІЛЬОВОМУ ТЕКСТІ

У статті автор, обґрунтовуючи неспроможність теорії дейксису та комунікативної теорії пояснити перекладацькі трансформації, зумовлені відтворенням артиклевих функцій в англо-українському й англо-російському перекладах, аргументує доцільність вибору когнітивної моделі перекладу як оптимальної моделі репрезентації артиклевих значень у цільовому тексті.

Ключові слова: неозначений артикль, теорія дейксису, комунікативна теорія, когнітивна модель перекладу.

Загородня Л. З. Когнитивная модель как оптимальная модель репрезентации артикля в целевом тексте. – Статья. В статье автор, обосновывая несостоятельность теории дейксиса и коммуникативной теории в объяснении переводческих трансформаций, обусловленных воспроизведением артиклевых функций в англо-украинском и англо-русском переводах, аргументирует целесообразность выбора когнитивной модели перевода как оптимальной модели репрезентации артиклевых значений в целевом тексте.

Ключевые слова: неопределенный артикль, теория дейксиса, коммуникативная теория, когнитивная модель перевода.

Zahorodnya L. Z. The cognitive translation model as the optimum model for rendering articles into target texts. – Article.

The author of the article proves that theory of deixis and communicative theory fail to explain translation transformations caused by rendering English articles into Ukrainian and Russian and reasons that the cognitive translation model is the optimum one for rendering articles into target languages.

Key words: indefinite article, theory of deixis, communicative theory, cognitive translation model.

За словами В. Комісарова, мови різняться не стільки тим, що в них можна виразити, скільки тим, що в них неможливо не виразити [7, с. 53–54]. У процесі мовлення, обираючи мовні засоби згідно зі своїми комунікативними намірами, мовець водночас має виражати ті значення, які нав'язує йому мова. Так, незалежно від бажання мовця в українських і російських іменниках відтворюється значення роду, дієслова набувають значення доконаного чи недоконаного виду тощо. Граматична своєрідність кожної мови особливо чітко проявляється під час перекладу. Тому теорія перекладу приділяє особливу увагу розбіжностям, які існують у граматичних системах вихідної та цільової мов.

Актуальною проблемою залишається віднаходження тієї моделі перекладу, з позиції якої можна було б запропонувати способи репрезентації граматичних явищ вихідної мови, що не мають формальних відповідників у цільовій. Нагадаємо, що під терміном «модель перекладу» розуміють гіпотетичні абстрактні схеми перекладу, метою по-

будови яких є спроба знайти пояснення перетворення змісту, вираженого засобами однієї мови, на відповідний зміст, виражений засобами іншої мови [16, с. 678].

Традиційно відтворення граматичних явищ однієї мови іншою розглядається в межах лінгвоцентричної наукової парадигми, що передбачає трансформацію вихідних граматичних одиниць в одиниці цільової мови на основі подібності їхніх значень чи виконуваних функцій (наприклад, у навчальних посібниках А. Федорова [17], Є. Бреуса [2]). Наукові дослідження останніх десятиліть у перекладознавчій галузі утворюють думку про доцільність та переваги застосування антропоцентричного підходу до процесу передачі мовних явищ і категорій (наприклад, дисертації О. Мінченкова, І. Ремхе, Т. Фесенко). Ми також вважаємо, що з позицій когнітивної моделі перекладу можна обґрунтувати перекладацькі трансформації, не здатні пояснити домінуючі лінгвістичні концепції. Відсутність спеціального дослідження з проблематики відтворення артиклевого значен-

ня в англо-українському й англо-російському перекладах із когнітивної позиції зумовили актуальність теми пропонованої публікації.

Мета статті – аргументувати доцільність вибору когнітивної моделі як оптимальної моделі репрезентації англійського артикля в українських і російських перекладах. Для її реалізації необхідно виконати такі завдання:

1) проаналізувати традиційний лінгвоцентричний підхід до процесу відтворення значення неозначеного артикля в англо-українському та англо-російському перекладах;

2) виокремити й розглянути перекладацькі трансформації, які не здатні пояснити теорія дейксису та теорія актуального членування висловлювання;

3) обґрунтувати використання неозначених детермінативів під час відтворення значення неозначеного артикля в текстах перекладу;

4) аргументувати необхідність зміни наукової парадигми щодо репрезентації артикля в цільовому тексті.

Предметом дослідження виступають прийоми відтворення функцій неозначеного артикля в англо-українських та англо-російських перекладах художніх прозових творів.

У межах лінгвоцентричного підходу артикль розглядається як граматичний засіб вираження категорії означеності/неозначеності. Відповідно, усі способи передавання артиклевих значень, запропоновані в перекладознавчих працях, підручниках і посібниках, спрямовуються на відтворення дейктичної функції артикля в цільовому тексті. На перший погляд традиційне розуміння перекладу артикля видається логічним і не викликає сумнівів. Проте необґрунтованим вважаємо факт виокремлення саме дейктичної функції як такої, що має відтворюватись під час перекладу українською й російською мовами. Ідентифікація референта як означеного чи неозначеного вважається мовознавцями хоч і первинною функцією артикля, проте не єдиною.

У лінгвістиці артикль розглядають у межах таких аспектів: комунікативного (у межах теорії актуального членування висловлювання) [19], синтаксичного (як засіб передачі кількісної інформації про зміст синтагми (слова чи словосполучення), яку виокремлює артикль) [14], когнітивного (відображення предметів і явищ об'єктивного світу та пов'язаних із ним процесів абстракції/конкретизації) [4], експресивно-стилістичного [4]. Досліджується також роль артикля в побудові зв'язного тексту, зокрема, вивчаються його анафоричні й катафоричні функції [1]. Значення артикля описується також у межах вивчення універсальної понятійної категорії генералізації, основним морфологічним засобом вираження якої він виступає [11].

Привертає увагу факт певної вибірковості, що простежується під час відтворення дейктичної функції в цільовому тексті. Ідеться про відсутність рекомендацій щодо прийомів передачі узагальнюючого значення обох артиклів, чий функції під час вираження ідеї генералізації різняться: іменник із неозначеним артиклем позначає будь-якого окремого представника класу, тоді як іменник з означеним узагальнюючим артиклем створює узагальнений образ класу [11, с. 21].

Пояснення викладеним і на перший погляд логічно недостатньо вмотивованим фактам можна отримати з антропоцентричної позиції. Когнітивна наука розглядає мову як відображення способу бачення дійсності людською свідомістю. Мова членує дійсність, виокремлюючи в ній певні сутності (явища, процеси, ознаки, категорії тощо), у той спосіб, у який її членує свідомість [9, с. 44]. Чим більш значущим є концепт для людського мислення, тим складнішою системою мовних засобів і мовних форм він може виражатись [9, с. 313]. Мовні картини світу по-різному членують дійсність: поняття, які є суттєвими для носіїв однієї мови, можуть виявитись неважливими для інших, що саме зумовлює відмінності в граматичному устрої й лексичному складі мов. Відповідно, якщо морфологія безартиклевих української та російської мов не розмежовує способи представлення класу (що є важливим для англомовних носіїв), то розбіжності в значеннях родового іменника *the cat* та *a cat* (кіт) у реченнях на кшталт "*The cat is a domestic animal*" та "*A cat is a domestic animal*" неможливо відобразити в українському чи російському перекладах: «*Kim – домашня тварина*». Безсумнівно, урахування відмінностей у вираженні ідеї узагальнення є обов'язковим під час перекладу з української чи російської мов англійською.

Таким чином, питання репрезентації граматичного явища вихідної мови в перекладі варто розглядати не в площині можливості/неможливості його відтворення засобами цільової мови, а з позиції доцільності пошуку таких засобів у мові, яка не вважає за доцільне «бачити» це явище. Відповідно, розгляд проблеми перекладу артикля в межах теорій дейксису й актуального членування висловлювання зумовлюється тим, що в українській і російській мовах існують мовні засоби для ідентифікації референта як означеного/неозначеного та розмежування нового й даного в повідомленні. Проте такий ракурс відтворення артиклевих функцій містить чимало дискусійних моментів.

Насамперед у безартиклевих українській і російській мовах категорія означеності/неозначеності функціонує як поняттєва, що обґрунтовує відсутність спеціальної граматичної одиниці для її вираження. Хоча певні граматичні елементи

(наприклад, протиставлення родового та знахідного відмінків, числова форма іменника) можуть вказувати на ступінь обізнаності комунікантів про певний референт, вони не розглядаються низкою мовознавців як категоріальні засоби вираження згаданого значення, оскільки вказівка на означеність/неозначеність для них є другорядною [3, с. 243–244].

Основним лексико-граматичним засобом вираження цієї категорії в українській і російській мовах вважаються вказівні та неозначені займенники. З огляду на те, що згадані детермінативи, як і артиклі, є елементами функціонально-семантичного поля означеності/неозначеності, багато мовознавців говорять про наближення українських і російських вказівних та неозначених займенників у своєму значенні до англійських означеного й неозначеного артиклів відповідно [5, с. 8]. Проте цю думку поділяють не всі лінгвісти, вказуючи на наявність функціональних відмінностей між згаданими частинами мови, що в багатьох випадках перешкоджають їм бути перекладацькими відповідниками [13, с. 126, 346]. На відміну від неозначеного артикля неозначені займенники української й російської мов можуть виступати виразниками суб'єктивно-прагматичної неозначеності, виражаючи додаткові (оцінно-модальні) значення [13, с. 126]. Тому в низці випадків введення неозначеного займенника в речення змінює зміст повідомлення. Наприклад, введення займенників «якийсь» або «який-небудь» у наведений нижче англо-український переклад надає іменниковій групі “a present” (подарунок) оцінно-модального значення «хоч який-небудь, незначний; такий, що не заслуговує уваги»; а згідно з текстом оригіналу це має бути особливий подарунок, на який у головної героїні оповідання О. Генрі «Дари волхвів» бракувало коштів: “*Tomorrow would be Christmas Day, and she had only \$1.87 with which to buy Jim a present*” [20] – «Завтра Різдво, а у неї тільки долар і вісімдесят сім центів, щоб купити подарунок Джімові!» [22]. У зв'язку із цим використання нульового детермінатива в такому випадку виявляється найкращим перекладацьким рішенням.

З огляду на вказане можемо зробити висновок, що оскільки носії безартиклевих української й російської мов не фіксують означеність/неозначеність кожного референта, що бере участь у комунікативному акті, за допомогою певних лінгвістичних засобів, і введення займенників в українські чи російські тексти може надати висловлюванню додаткового оцінно-модального значення, то дейктична функція англійського артикля не потребує відтворення засобами української й російської мов. Тому, говорячи про втрати артиклевих значень під час перекладу, В. Комісаров наголошує, що відсутність вказівки на обізна-

ність співрозмовників про особу та необізнаність про предмет мовлення в російському перекладі «*Студент читает книгу*» англійського речення “*The student is reading a book*” не заважає перекладу виконувати функцію міжмовного засобу спілкування; і такий переклад вважається правильним та не потребує покращень [7, с. 119].

Проте в низці випадків нульовий переклад артикля зумовлює смислові непорозуміння в цільовому тексті, з метою уникнення яких перекладачі застосовують зазначені лексико-граматичні засоби. Розглядаючи такі дії з комунікативної позиції, науковці зазначають, що вони зумовлюються необхідністю збереження компонентів актуального членування [2, с. 28; 17, с. 177]. З огляду на цей факт англійське речення з регресивним порядком розташування елементів актуального членування “*A man entered the room*” перекладається за допомогою буттєвого речення «*У кімнату увійшов чоловік*». Натомість під час перекладу речення з прогресивним порядком “*The man entered the room*” рекомендують використовувати речення характеристики «*Чоловік увійшов у кімнату*». У разі збереження формально-граматичної структури англійського речення з рематичним підметом “*A man entered the room*” у перекладі варто використовувати детермінативи – неозначений займенник «якийсь» (укр.) / «какой-то» (рос.) або прономіналізований числівник «один» – з метою анулювання значення «означеності», яке виникає завдяки лінійно-інтонаційній структурі українського й російського речень [3, с. 252]: «*Якийсь чоловік увійшов у кімнату*».

Проте в англо-українських та англо-російських перекладах художніх текстів можна простежити випадки, коли комунікативна структура вихідного висловлювання не відтворюється в цільовому тексті. Як приклад розглянемо такий англійський текст та його переклад українською й російською мовами: “*The windows of Mrs. Murphy's boarding-house were open. A group of boarders were seated on the high stoop upon round, flat mats like German pancakes*” [20] – «Вікна пансіону місіс Мерфі були відчинені. **Купка** **пожилців** сиділа на високому танку на круглих та плоских матах, схожих на млинці» [22]; «**Кучка** **жильцов** сидела на высоком крыльце, на круглых и плоских матах, похожих на блинчики» [21].

У наведеному прикладі збереження формально-граматичної структури виділеного англійського речення в перекладі приводить до зміни в його комунікативній перспективі: рема вихідного висловлювання стає темою цільового. Незважаючи на те, що перекладачі не використали лексичний засіб анулювання значення «означеності» іменника-підмета, такий перекладацький прийом не зумовлює комунікативну помилку та не порушує зв'язність тексту.

Сказане нашо́вхує на думку, що комунікативна функція неозначеного артикля як ремоїдентифікатора, подібно до дейктичної, не завжди потребує синтаксичної чи лексичної компенсації в перекладі. Неспроможність дейктичної й комунікативної теорій обґрунтувати прийоми передачі артиклевих значень у цільовому тексті, а отже, досягти практичних цілей, пов'язаних із навчанням перекладу, зумовлює необхідність звернення до інших лінгвістичних теорій. Зокрема, розглянутий перекладацький прийом можна пояснити, ґрунтуючись на наукових розвідках у такій галузі мовознавства, як лінгвістика тексту.

Відсутність лексичного засобу анулювання значення «означеності» іменника-підмета в наведеному прикладі зумовлюється такою властивістю (категорією) тексту, як зв'язність. Логічно побудоване когерентне мовлення характеризується відносною щільністю синтагматичних зв'язків та односторонньою спрямованістю синтагматичної залежності, яка проявляється в тому, що кожне наступне речення будується на базі попереднього. Інакше кажучи, темою наступних висловлювань можуть ставати елементи множин попереднього контексту [6, с. 34–35]. Використання в тексті лексичних одиниць на позначення елементів однієї множини становить основу лексичної когезії [12, с. 23–24]. У разі побудови когерентного тексту за допомогою способів вираження відношень лексичної когезії використання граматичних (дейктичних чи синтаксичних) засобів реалізації зв'язності тексту є недоцільним. Те, що словосполучення *a group of boarders* (купка пожителів) є елементом описуваної в тексті множини *boarding-house* (пансіон), дає йому змогу виступати темою наступного повідомлення, не будучи оформленим неозначеним займенником [15, с. 621]. Інтродукція елементів інших множин у межах розкриття мінітеми зумовлює використання в цільовому тексті засобів граматичної когезії (дейктичної та синтаксичної) з метою відтворення зв'язності вихідного тексту, наприклад: *“She used to have little fancies that he would call at the house some time, and ask for her, with his sword clanking against his high boots. Once, when a boy was rattling a piece of chain against a lamp-post she had opened the window and looked out. But there was no use”* [20] – «Траплялось, вона мріяла, що коли-небудь він зайде в цей будинок, і питає про неї, і його шабля постукуватиме по ботфортах. Одного разу, коли якийсь хлопчак стукав ланцюжком по ліхтарному стовпу, вона навіть відчинила вікно й виглянула на вулицю. Але марно!» [22].

Таким чином, представлення будь-якого когерентного мінісюжету у вигляді множини, що складається з набору певних елементів, спроможне пояснити низку перекладацьких прийомів щодо репрезентації артиклевого значення в ан-

гло-українських та англо-російських перекладах. Важко не помітити, що терміни «елемент множини» та «множина», які використовує О. Селівєрстова [15], прямо корелюють із термінами когнітивної семантики – «вузол, термінал» і «фрейм». Необхідно врахувати також, що саме мозок тлумача спроможний у межах мінітеми «розмежувати» елементи (тобто референти) на «свої» й «випадкові», а потім здійснити правильне лексико-граматичне оформлення іменників, що їх позначають, у цільовому тексті. Інакше кажучи, під час перекладу тлумач застосовує один із методів когнітивної лінгвістики – метод фрейм-аналізу, який, подібно до концептуального аналізу, спрямовується на дослідження знань про світ [8, с. 85] або на аналіз того, як люди розуміють ситуації й події.

Уживання нульового детермінатива під час перекладу іменника в структурі з *to buy Jim a present* (щоб купити подарунок Джімові) можна пояснити з оперттям на наукові розвідки мовознавців, які досліджували питання функціонування поняттєвої категорії означеності/неозначеності в безартиклевій російській мові [10]. Вони зауважили, що, незважаючи на відсутність артикля, іменники в певних структурах можуть набувати імпліцитної означеності/неозначеності. Одним з уживань іменника, що індукує його «імпліцитну відомість/даність», «передбачуваність», є використання його в позиції обов'язкового другорядного члена речення [10, с. 266]. Оскільки семантика предиката «купити» індукує «імпліцитну означеність» обов'язкового додатка «подарунок», то під час перекладу словосполучення *to buy a present* немає потреби оформлювати іменник неозначеним займенником. Введення детермінатива в цю структуру надає висловлюванню додаткового оцінно-модального значення.

Постулюючи імпліцитну означеність іменників, лінгвісти, на нашу думку, не стверджували, що їх референти є відомими для носіїв безартиклевої мови. Вони мали на увазі те, що лексико-граматичне оформлення нового елемента, який вводиться в ментальний простір, визначається вимогами синтаксичної структури, у якій вживається іменник, що його позначає. Адже мова як пізнавальне знаряддя кодування й трансформації знань, будуючи наданою людині ззовні та створеною незалежно від конкретного індивіда, нав'язує йому під час засвоєння свій спосіб категоризації та концептуалізації світу [16, с. 370]. Сказане нашо́вхує на думку, що під час вибору лексико-граматичного оформлення іменника в перекладі варто враховувати семантичну роль (функцію) цього іменника в реченні, тобто чим насамперед він виступає: актантом (обов'язковим елементом предикативного фрейму) або факультативним членом речення. Зауважимо, що ми, говорячи про семантичні

ролі, спираємось на теорію глибинних відмінків Ч. Філлмора, американського лінгвіста, одного із засновників когнітивної лінгвістики [18].

Таким чином, праці мовознавців, які досліджують проблеми зв'язності тексту та семантичну структуру речення, використовуючи методи когнітивної лінгвістики, не стільки пояснюють, скільки підтверджують правильність вибору когнітивної моделі як оптимальної моделі репрезентації англійського артикля в перекладі. Оскільки традиційний лінгвістичний підхід до артикля не

дає можливість пояснити численні перекладацькі трансформації, постає необхідність у зміні наукової парадигми. Когнітивна модель перекладу дає змогу систематизувати випадкові на перший погляд перекладацькі прийоми та надати їм відповідне пояснення.

Опис можливостей застосування когнітивної моделі перекладу під час відтворення артиклевих значень в англо-українському та англо-російському перекладах становить перспективу подальшого дослідження.

Література

1. Барабаш Е. Анафорическое и катафорическое употребление определенного артикля (на материале английского языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. Барабаш ; МГПИИЯ. – М., 1982. – 24 с.
2. Бреус Е. Теория и практика перевода с английского языка на русский : [учеб. пособие] / Е. Бреус. – М. : Изд-во УРАО, 2001. – 104 с.
3. Гладров В. Семантика и выражение определенности/неопределенности / В. Гладров // Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность/неопределенность / отв. ред. А. Бондарко. – СПб. : Наука, 1992. – С. 232–266.
4. Долгина Е. Английские артикли в когнитивном и стилистическом освещении / Е. Долгина // Язык, сознание, коммуникация / отв. ред. : В. Красных, А. Изотов. – М. : МАКС Пресс, 2007. – Вып. 35. – С. 34–56.
5. Дудко І. Семантика і функціонування неозначених займенників у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. Дудко ; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2002. – 24 с.
6. Ковтунова И. Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение : [учеб. пособие] / И. Ковтунова. – 2-е изд., стереотип. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 240 с.
7. Комиссаров В. Современное переводоведение : [учеб. пособие] / В. Комиссаров. – 2-е изд., испр. – М. : Р. Валент, 2011. – 408 с.
8. Кубрякова Е. Об одном фрагменте концептуального анализа слова память / Е. Кубрякова // Логический анализ языка. Культурные концепты / отв. ред. : Н. Арутюнова, Т. Янко. – М. : Наука, 1991. – С. 85–91.
9. Кубрякова Е. Язык и знание: на пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
10. Крылов С. Детерминация имени в русском языке: теоретические проблемы / С. Крылов // Семиотика и информатика / под ред. В. Успенского. – М. : Языки русской культуры, 1997. – Вып. 35. – С. 244–271.
11. Масленникова Л. Обобщающий артикль в современном английском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.663 «Германские языки» / Л. Масленникова ; Московский гос. пед. ин-т иностр. языков им. М. Тореза. – М., 1972. – 24 с.
12. Милевская Т. Связность как категория дискурса и текста (когнитивно-функциональный и коммуникативно-прагматический аспекты) : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» ; 10.02.01 «Русский язык» / Т. Милевская. – Ростов-на-Дону, 2003. – 44 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.disscat.com/content/svyaznost-kak-kategoriya-diskursa-i-teksta-kognitivno-funktsionalnyi-i-kommunikativno-pragma>.
13. Николаева Т. От звука к тексту / Т. Николаева. – М. : Языки славянской культуры, 2000. – 680 с.
14. Огуречникова Н. Системный статус, значение и функции артиклей в английском языке : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. Огуречникова ; Московский городской пед. ун-т. – СПб., 2008. – 54 с.
15. Селиверстова О. Труды по семантике / О. Селиверстова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 960 с.
16. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
17. Федоров А. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) : [учеб. пособие для ин-тов и фак-тов иностр. яз.] / А. Федоров. – 5-е изд. – М. : Филология Три, 2002. – 416 с.
18. Филлмор Ч. Дело о падеже / Ч. Филлмор ; пер. с англ. Е. Саввиной // Новое в зарубежной лингвистике / отв. ред. В. Звегинцев. – М. : Прогресс, 1981. – Вып. 20 : Лингвистическая семантика. – С. 369–495.
19. Шевякова В. Современный английский язык (порядок слов, актуальное членение, интонация) / В. Шевякова. – М. : Наука, 1980. – 382 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

20. Henry O. 100 Selected Stories / O. Henry. – Chatham : Wordsworth Edition Limited, 1995. – 740 p.
21. Генри О. Дары волхвов : [рассказы] / О. Генри. – пер. с англ. – М. : Астрель, 2012. – 480 с.
22. Генрі О. Останній листок / О. Генрі. – пер. з англ. – К. : Молодь, 1983. – 224 с.